

Potruga za značenjem

(Milena Žic Fuchs: *Kognitivna lingvistika i jezične strukture: engleski present perfect*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009.)

Naslov nove knjige Milene Žic Fuchs „Kognitivna lingvistika i jezične strukture: engleski *present perfect*“ odabran je očito tako da izravno i jasno upućuje na temu knjige – engleski prezent perfekt, ali istodobno i upućuje na teorijsko-metodološki okvir pristupa toj temi otvarajući pitanje odnosa *kognitivne lingvistike* i *jezičnih struktura* i nagoviještajući da će teorijske postavke kognitivne lingvistike biti dovedene u vezu s (europskim) strukturalizmom.

Milena Žic Fuchs bavi se kognitivnom lingvistikom od samih njezinih početaka, pa i prije službenoga početka 1987. godine, kako sama u predgovoru knjizi kaže. Njezina semantička analiza glagola kretanja u engleskom jeziku „Znanje o jeziku i znanje o svijetu“, objavljena 1991. godine, neosporno je jedan od temeljaca (i prvijenaca) kognitivne lingvistike u Hrvatskoj (u smislu i teorijski i metodološki dosljedne i zaokružene kognitivnosemantičke analize), a svojim je brojnim znanstvenim člancima iz područja kognitivne lingvistike, semantike, analize diskursa, leksikologije, leksikografije itd. afirmirala u hrvatskom jezikoslovlju mnoge teorijske

postavke (mahom američkih jezikoslovaca), koje su tada bile trendovi, a danas su nezaobilazne u (ne samo kognitivnim i semantičkim) jezikoslovnim istraživanjima (najbolji su primjeri za to istraživanja pojmovne metafore i metonimije u jeziku te pristup pojmu kategorije, i nadasve odnos *rječničkoga* i *enciklopedijskoga značenja*, tj. *znanja o jeziku* i *znanja o svijetu*).

U spomenutoj svojoj najnovijoj knjizi autorica je (osim sadržaja i opsežne literature) ispisala oko 200 stranica teksta, podijeljenih u dvanaest poglavlja.

U predgovoru knjizi navodi se kako je ideja za ovu knjigu izrasla iz dugogodišnjega promišljanja „što je to što čini *present perfect* tako neuhvatljivim i teško savladljivim za govornike hrvatskoga jezika“ (str. 11). To je pitanje odvelo autoricu u opsegom gotovo nepreglednu literaturu i mnoštvo međusobno više ili manje različitih teorijskih modela i pristupa glagolskim vremenima i aspektu i, dakako, razotkrilo mnoge neusuglašenosti, pa i kontradikcije, te otvorilo mnoga pitanja, na koja se autorica uvijek potrudila naći odgovor, bilo u okviru danas mnogih i međusobno različitih kognitivnolingvističkih teorija, bilo na tragu rane američke lingvistike, pa i teorijskih postavka europskoga strukturalizma.

U prvome, uvodnom, poglavlju autorica je na zanimljivim primjeri-

ma iz istraživanja nekih nama dalekih i nepoznatih jezika (npr. hopski, eskimski, malgaški, starohebrejski) predočila (kulturološke) različitosti u poimanju vremena te, tomu sukladno, različitosti gramatičkih struktura kojima se ono iskazuje. Time je pokazala kako tradicionalno poimanje sustava glagolskih vremena raspodijeljenih po vremenskoj osi prošlost – sadašnjost – budućnost, sa sadašnjosti kao deiktičkim središtem, nipošto nije misaona ni jezična univerzalija, nego je riječ o kulturološki i civilizacijski uvjetovanoj konceptualizaciji, pa onda i jezičnom oblikovanju. U ovom iznimno zanimljivom odjeljku autorica donosi niz osebujnih primjera poimanja vremena u različitim kulturama, od hopskoga, koji je pod utjecajem Whorfova istraživanja toga jezika dugo bio primjerom izostanka bilo kakva poimanja vremena, te, sukladno tomu, nepostojanja gramatičkih mehanizama kojima bi se iskazivale vremenske odrednice (a za koji je Malotki 1983. dao vrlo iscrpan uvid u jezične strukture povezane s poimanjem vremena i pokazao kako i u tom jeziku postoje leksičke, pa i morfološke i sintaktičke mogućnosti iskazivanja vremenske usidrenosti) preko npr. ajmarskoga i malgaškoga, čiji govornici budućnost vide iza sebe, a prošlost ispred, i to stoga što je prošlost već viđena, a obično ono što je pred nama vidimo, dok je budućnost skrivena i ne vidimo ju (kao što nam u vidokragu ne može biti ono što je iza

nas), do indijanskih jezika koji protjecanje vremena kružno konceptualiziraju, a koji se također temelji na vidokragu govornika (kao i koncept prostora), a zanimljivo je da su „izvan vidnoga polja“, tj. jednako nedostupne i daleka prošlost i daleka budućnost. Iz ovoga je poglavlja važno izdvojiti autoričino metodološki opravdano insistiranje na razlikovanju *apsolutnih sustava glagolskih vremena* (organiziranih oko sadašnjega trenutka kao deiktičkoga središta) i *relativnih sustava glagolskih vremena* (koji ne uključuju u svojem značenju sadašnji trenutak kao deiktičko središte, već se odnose na vremenski okvir neke druge situacije zadane kontekstom), a koje ima dugu povijest (potvrđeno je npr. već u Scaligerovoj *De Causis Linguae Latinae libri tredecim* iz 1540.). Već se u ovom poglavlju otvaraju još neka važna pitanja, na koja će se dati odgovori u posebnim poglavljima (npr. pitanje: je li engleski prezent perfekt aspekt ili glagolsko vrijeme?).

U drugom poglavlju („Present perfect“) iznosi se teorijska i metodološka podloga cijeloga istraživanja, zasnovana na prikazu osnovnih pravaca razmimoilaženja, ali i poveznica u najpoznatijim dosadašnjim analizama engleskoga prezenta perfekta, te se zapravo cijela daljnja rasprava temelji upravo na pitanjima i problemima ovdje otvorenima. Jedno je od najvažnijih teorijskih pitanja u vezi s

prezentom perfektom već spomenuta dvojba oko toga je li to uopće glagolsko vrijeme, kako stoji npr. u gramatikama i raspravama s početka 20. stoljeća, ili je pak riječ o aspektu, kako se obično drži u recentnijim analizama, od čega, dakako, s obzirom na obilje radova iz te problematike, ima i mnogo iznimaka (primjerice Rad-den i Dirven 1977. drže kako je prezent perfekt aspekt, dok se u recentnijem radu iz 2007. priklanjaju tradicionalnijem pristupu prezentu perfektu kao glagolskomu vremenu). Nadalje, u ovom poglavlju autorica pojašnjava teorijsku podlogu još nekih distinkcija i pojmova, iznimno važnih za daljnu raspravu: definiranje i razgraničenje *značenja* i *uporabe*; problem definiranja ‘općega značenja’ prezenta perfekta; pojam *relevantno za sadašnjost* kao ključni pojam, tj. značenje zajedničko mnogim dosadašnjim teorijskim promišljanjima o prezentu perfektu te, metodološki najvažnije, upoznavanje nekih relevantnih razlikovanja njegovih različitih ‘uporaba’. Autorica navodi sličnosti i razlike među pojedinim klasifikacijama, te odabire Comriejevu (1976.) distinkciju kao i terminološki i metodološki najprikladniju vlastitu pristupu. Comrie tako drži da prezent perfekt ima opće značenje ‘relevantno za sadašnjost’, iz čega proizlaze konkretnije *značenjske realizacije*: *perfekt ishoda* (sadašnje stanje ishod je prošle situacije); *iskustveni perfekt* (situacija se

dogodila barem jednom u prošlosti i trajala je do sadašnjosti); *perfekt trajne situacije* (situacija koja je započela u prošlosti, ali traje i u sadašnjosti) i *perfekt bliske prošlosti* (prošla se situacija dogodila u bliskoj prošlosti; tu ‘uporabu’ npr. McCawley 1971. naziva *Hot News* uporabom).

U trećem poglavlju ukratko se iznose „Temeljne postavke kognitivne lingvistike“, počevši od *značenja* kao osnovne potke jezika i temelja kognitivnolingvističkoga pristupa jeziku, zacrtanoga već u dvjema knjigama iz 1987., za koje se smatra da obilježavaju službeni početak kognitivne lingvistike (Lakoffova *Woman, Fire and Dangerous things* i Langackerova *Cognitive Grammar*), te ih povezuje s citatom Benjamina Leeja Whorfa: „linguistic is essentially the quest of MEANING“, koji je odabran i kao moto knjige. Taj kratki uvod autorica zaključuje mišlju kako „značenje predstavlja temeljnu poveznicu koja se proteže od čovjekova kognitivnog ustroja do strukturiranoga znanja o svijetu, koje se pretače u značenje u užem jezičnom smislu i podlogom je ne samo leksičkoga dijela jezika već i svih razina gramatičkih struktura“. U ovom se poglavlju daje i pregled ključnih obilježja analiza prezenta perfekta u kognitivnolingvističkoj literaturi (detaljnije je predstavljena analiza iz kognitivne gramatike Raddena i Dirvena iz 2007.). Autorica se određuje prema temeljnim

(u prvom redu kognitivnosemantičkim) pojmovima i distinkcijama: *uporaba* – *značenje*; *omeđenost* (perfektivnost) – *neomeđenost* (imperfektivnost); *situacija*; *teličnost* – *ateličnost*; te prema Vendlerovoj (1957.) klasifikaciji glagolskih izraza u četiri skupine na osnovi njihovih temeljnih značenjskih obilježja: stanja (*states*), radnje (*activities*), umijeća (*accomplishments*) i postignuća (*achievements*), kojoj su „inherentne vremenske odrednice, odnosno *trajanje*, i to u najširem smislu te riječi“ (70). Poslije se, u odjeljku „Analiza ‘uporaba’“, određuju pojedine od četiriju navedenih ‘uporaba’ upravo s obzirom na te pojmove i distinkcije (tako autorica utvrđuje da npr. *perfekt ishoda* obilježavaju *omeđenost* i *teličnost*, i da su ta dva obilježja inherentna *umijećima* i *postignućima*, i tako nadalje za svaku ‘uporabu’).

U četvrtom poglavlju, naslovljenu „Prema značenjima *present perfecta*“, autorica upućuje na poveznice između *perfekta ishoda* i *iskustvenoga perfekta* s jedne strane te *perfekta trajne situacije* i *perfekta bliske prošlosti* s druge strane. Temeljna je razlika među tako raspoređenim dvjema skupinama ‘uporaba’ to što prvu karakterizira obvezatan izostanak vremenskih oznaka ili priloga, a drugu obvezatna uporaba vremenskih oznaka, i to točno određenoga tipa (*perfekt trajne situacije* karakteriziraju prijedlozi *since* i *for*, a *per-*

fekt bliske prošlosti vremenski prilozi *recently, just, now, already* itd.). Držimo da primjeri *iskustvenoga perfekta* s vremenskim priložima *ever* i *never* (npr. *I have never been to America.* ili *Have you ever been to America?*) ozbiljno dovode u pitanje takvu shematizaciju. U tom smislu nije opravdanija ni nešto opreznija formulacija Raddena i Dirvena (2007: 215), koji kažu da je *iskustveni perfekt* inkompatibilan s vremenskim oznakama *konkretnoga značenja* (istaknula K.Š.D.) jer je značenje priloga *never* konkretno, berem u jednakoj mjeri kao značenje priloga *recently*, koji je karakterističan za *perfekt bliske prošlosti*. Stoga bi bilo potrebno upozoriti na činjenicu da i uz *iskustveni perfekt* dolaze vremenski prilozi, a možda i uspostaviti poveznicu između rečeničnih struktura s *iskustvenim perfektom* i vremenskim priložima (npr. *I have never been to America.*) i onih s *perfektom bliske prošlosti* (npr. *I have recently been to America.*), koje su sintaktički paralelne. No, kako autorica ističe u predgovoru, rješenja u ovoj monografiji ne treba shvatiti kao konačna, a njihova vrijednost jest svakako i u tom što su izvrsna polazišta za daljnja istraživanja. Ostale poveznice, s obzirom na (ne)omeđenost, (a)teličnost i tip glagolskih izraza karakterističnih za određena značenja, opravdavaju razlikovanje navedenih četiriju ‘uporaba’. Čini se opravdanim i u skladu je s autoričnim odabranim teorijskim postavkama stav o njih-

voj *konvencionaliziranosti*, pa stoga ne može biti govora o ‘uporabama’, nego se radi o četirima specifičnima *značenjima* prezenta perfekta unutar shematičnoga značenja ‘relevantno za sadašnjost’. Četiri specifična značenja provjerena su i potvrđena i na korpusnoj građi (autorica navodi da se koristila korpusom od 500 rečenica u kojima se pojavljuje prezent perfekt iz BNC-Baby potkorpusa Britanskoga nacionalnoga korpusa), što je pohvalno s obzirom na činjenicu da je primjena korpusa u kognitivnoj lingvistici novijega datuma. Iako se autorica imala potrebu na neki način ograditi od korpusnih istraživanja stavom da „vrlo često podatci dobiveni obradom korpusa nisu ‘objektivna’ jezična realnost, već korpusna realnost filtrirana kroz subjektivnost intuitivnih sudova“, čini nam se da je takva jezična realnost u svakom slučaju ‘objektivnija’ od one zasnovane samo na intuitivnim sudovima bez ikakve potvrde u korpusu (u tom je smislu možda navedeni korpus od 500 rečenica mogao biti još obilatije korišten, osobito u oprimjeravanju pojedinih teorijskih promišljanja). Nadalje se u ovom poglavlju daje detaljna analiza značenja prezenta perfekta temeljena na korpusnoj građi, ponajviše s obzirom na temeljne pojmove razrađene u prethodnim poglavljima, nešto usmjerenije prema odgovoru na pitanje postavljeno još u prvom poglavlju (aspekt ili glagolsko vrijeme?), te se za svako značenje zasebno razrađuju njegova

aspektualna, odnosno vremenska obilježja.

U kratkom petom poglavlju („Relevantno za sadašnjost u značenjima present perfecta“) autorica prevladava različitosti u tumačenju pojma *relevantno za sadašnjost* i teškoće u njegovu definiranju, na koje je uputila u analizi četiriju značenja prezenta perfekta, i to definiranjem uloge koju trenutak govorenja ima u četirima značenjima te zaključuje da je „*relevantno za sadašnjost* veoma općenit pojam, kojim se poglavito naglašava da SADA ima ulogu u značenjskom sklopu određene gramatičke kategorije, ali se njime ne eksplicira o kakvoj je ulozi riječ“ te da „podvođenje pod jednoobraznu definiciju zamagljuje pravu njegovu bit, kao i ulogu koju ima u uzajamnom prožimanju s drugim značenjskim obilježjima svojstvenim pojedinim značenjima“ (137).

U šestom poglavlju („Suodnosi četiriju značenja *present perfecta*“) prikazuje se složenost uzročno-posljedičnih veza među četirima značenjima prezenta perfekta u sažetijem i preglednijem obliku. Kako je autorica već detaljnom analizom pojedinačnih uporaba došla do konvencionaliziranih četiriju značenja, a zatim prema kriteriju (ne)obvezatnosti vremenskih odrednica i do distinkcije dviju skupina značenja (koja se ovdje dodatno učvršćuju postuliranjem veoma uopćenih značenja *vremenski neodre-*

đena prošlost + SADA za perfekt ishoda i iskustveni perfekt te vremenski određena prošlost + SADA za trajni perfekt i perfekt bliske prošlosti), ovdje se daljnjom generalizacijom, ali vrlo oprezno i uz mnogo ograda, postulira shematsko značenje *vremenski neodređena i određena prošlost u suodnosu sa SADA*, a koje je svakako nakon provedene detaljne kognitivnosemantičke analize prihvatljivije od shematskoga značenja ‘relevantno za sadašnjost’, kojemu je pak jedan od najvećih nedostataka nemjerljivost *relevantnosti*, o čem je autorica prije u knjizi govorila.

U kratkom sedmom poglavlju (*„Present perfect kao radijalna kategorija?“*) postavlja se pitanje koje je od četiriju značenja prezenta perfekta prototipno i može li se uopće toj kategoriji pristupiti kao radijalnoj kategoriji (prema Lakoff 1987). Autorica u zaključku rasprave o tom problemu kaže kako je struktura engleskoga prezenta perfekta u najmanju ruku atipična „u smislu nestandardne radijalne strukture, kakvu najčešće zastupaju pobornici kognitivne lingvistike“, a čime se „otvara mogućnost i za drugačije poimanje strukture unutar kategorija“, te se umanjuje „opasnost od nametanja određenoga tipa strukture i na one jezične pojavnosti kojima ona nije prirodna niti svojstvena“ (179).

Naslov ove knjige nagoviješta uspostavu veze između kognitivne lingvistike i (europskoga) struktura-

lizma – koja se pak konkretizira u osmom poglavlju (*„Teorijske implikacije“*), pa je stoga ovo poglavlje teorijski i metodološki ključno. Autorica polemizira s Coseriuovom (1990., 2000.) oštrom kritikom kognitivnoga pristupa značenju, a s druge strane iznosi i nedostatke kognitivnolingvističkih pristupa preusmjerenih na uspostavu shematskih značenja i njihovo zapostavljanje *znanja o jeziku*. S obzirom na to da je ova minuciozna analiza prezenta perfekta pokazala važnost opozicijskih odnosa unutar kategorije (strukturalistički pristup), zahvaljujući kojima se upotpunila i slika te složene umrežene kategorije i njezina odnosa prema drugim kategorijama (kognitivnolingvistički pristup), čini se da je metodološka pomirba strukturalizma i kognitivne lingvistike opravdana dobivenim rezultatima jer „viđenje značenja izneseno u ovom radu počiva na kognitivnolingvističkoj postavci o njegovoj enciklopedijskoj naravi, ali se dograđuje značenjskim odrednicama koje generiraju suodnosi samih značenja unutar kategorije, kao i odrednicama koje proizlaze iz suodnosa s drugim gramatičkim kategorijama“ (str. 190.).

U devetom poglavlju (*„Značenje i pragmatika“*) kao poticaj istraživanju odnosa značenja i pragmatike nude se dva smjera: prvi je smjer što potpunije rasvjetljavanje konvencionaliziranih, pragmatikom uvjetovanih značenjskih obilježja u jezičnim struktura-

rama, a drugi je što dublji uvid u strukturu znanja nužnoga za razumijevanje zakonitosti svojstvene određenom jeziku i govornoj zajednici.

Deseto poglavlje („*Present perfect* – aspekt ili glagolsko vrijeme?“) daje odgovor na pitanje postavljeno u uvodu: analiza je pokazala da se *perfekt ishoda* i *iskustveni perfekt* mogu smatrati aspektom, a *perfekt trajne situacije* i *perfekt bliske prošlosti* pripadaju kategoriji glagolskih vremena, i to relativnih, a ne apsolutnih.

U jedanaestom poglavlju iznose se „Implikacije za kontrastivnu analizu“ – analizirani su hrvatski prijevodni ekvivalenti četiriju značenja engleskoga prezenta perfekta, u čemu se uočavaju pravilnosti koje bi mogle, nakon detaljnije kontrastivne analize, biti dobra podloga sustavnijem prikazu prezenta perfekta u hrvatskim udžbenicima za učenje engleskoga jezika (*perfekt ishoda*, *iskustveni perfekt* i *perfekt bliske prošlosti* u proučenim primjerima uvijek se prevode perfektom svršenih glagola, a *perfekt trajne situacije* prezentom nesvršenih glagola). Prevođenje čak triju konvencionaliziranih značenja engleskoga prezenta perfekta perfektom svršenih glagola u hrvatskom jeziku autoricu ne začuđuje s obzirom na to da upravo takav perfekt ima prema Katičiću (1981–1982) vremensku obilježnost *gotovosti* tj. *gotove sadašnjosti*, što je na neki način terminološka inačica pojma *relevantno za sadašnjost*. Au-

torica s pravom ističe važnost pojma *gotovosti* u tumačenju glagolskih vremena i njegovu neiskorištenost u hrvatskim gramatikama i jezikoslovnim raspravama.

U posljednjem poglavlju („Umjesto zaključka“) naznačuju se pravci kojima bi razvoj kognitivne lingvistike mogao krenuti. Autorica zagovara povratak empiriji, na kojoj je kognitivna lingvistika izrasla (psiholingvisti i neurolingvisti) jer „bez empirijskih potvrda postoji mogućnost da kognitivna lingvistika sama sebi dovede u pitanje atribut ‘kognitivna’, a samim tim izgubi ne samo uvjerljivost već i smisao svoga postojanja“.

Iz dosada rečenoga može se zaključiti kako je ovdje prikazana knjiga plod vrsnoga i teorijskoga i deskriptivnoga znanstvenoga istraživanja. Autoričina teorijska promišljanja uvijek u podlozi imaju mnoštvo različitih postavka (od tradicijske američke lingvistike i europskoga strukturalizma, do, dakako, kognitivne gramatike), o kojima se promišlja kritički, postavlja ih se u suodnose, traže se rijetko ili nikad uspostavljene poveznice ili razlike među njima, a rezultati takva sumjeranja nisu slijepa slijeđenja pojedinih teorija, ali ni olako odbacivanje, nego inovativna nadograđivanja i traženje, ako je potrebno, prikladnijih metoda.

No jedna je od najvećih vrlina ovoga zaokruženoga i iscrpnoga istraživanja, prezentiranoga razumljivo

i pregledno, to što na temelju zavidnoga poznavanja opsežne i relevantne literature i postavlja i uočava probleme i pitanja, ali uvijek nudi i jasno argumentirane odgovore, koje, kako u predgovoru navodi i sama autorica, ne treba shvatiti kao konačna rješenja, već kao polazišta za daljnja istraživanja i daljnja teorijska promišljanja. Ni postavljena pitanja ni ponuđeni odgovori ne tiču se samo usko prezentirane perfekta nego i teorijskolingvistički i općelingvistički relevantnih problema (npr. pitanje naravi jezičnoga značenja, odnosa *značenja* i *uporabe*, aspekta i glagolskoga vremena, kategorije itd.) što bismo, s obzirom na autoričinu prvu kognitivnolingvističku knjigu, mogli već nazvati prepoznatljivim stilom ‘traganja za značenjem’ i znanstvenim rukopisom koji na svim razinama zavrjeđuje najviše ocjene.

Kristina Štrkalj Despot